49030 ـ تەۋھىيدنىڭ مەنىسى ۋە تۈرلىرى

سۇئال

تەۋھىيدنىڭ مەنىسى نىمە ؟ ۋە تۈرلىرىچۇ ؟

تەپسىلى جاۋاپ

مەدھىيە ئاللاھقا بولسۇن .

تەۋھىيدنىڭ ئەرەب تىلىدىكى مەنىسى : (وحَّد ، يوحِّد) سۆزىنىڭ ھەركەتنام شەكلى بولۇپ ، ئاللاھقا بىرلىكنى مەنسۇپ قىلىش ، ھەمدە ئۇنىڭ زاتى ياكى سۈپەتلىرىدە ئۇنىڭغا ئوخشايدىغان ياكى ئۇنىڭغا شېرىكلىشىدىغان بىرى يوق ، ۋە ئۇ يالغۇز دەپ سۈپەتلەش .

ئەرەبلەر : ۋاھىد ، ئەھەد ، ۋەھىيد دەيدۇ . ھەممىسى بىر دېگەن مەنىنى ئۇقتۇرىدۇ . شۇڭا ئاللاھ ۋاھىد دېيىلسە ،بۇ نىڭ مەنىسى : بارلىق ئەھۋالدا ئۇنىڭ شېرىكلىرى ياكى تەڭداشلىرى يوق ، دېگەن بولىدۇ . شۇڭا تەۋھىيد بولسا ئاللاھنى بىر ، ئوخشىشى يوق دەپ بىلىش . شۇڭا كىمكى ئاللاھنى مۇشۇنداق تونۇمايدىكەن ، ياكى ئۇنى بىر ، شېرىكى يوق دەپ سۈپەتلىمەيدىكەن ، ئۇنداقتا ئۇ ئاللاھنىڭ بىرلىكىگە ئىشەنگۈچى ئەمەس .

تەۋھىيدنىڭ شەرئىي ئىنىقلىمىسىغا كەلسەك : ئۇنىڭ پەرۋەردىگارلىقى ، ئىلاھلىقى، ئىسىملار ۋە سۈپەتلىرىدە ھېچقانداق شېرىكى يوق دەپ ئىشىنىش .

بۇ تەۋھىيد ياكى ئەھەد ئاتالغۇسى ۋە ئۇنىڭ تۈرلەنمىلىرى مۇشۇ مەندە كىتاب ۋە سۈننەتتە قوللۇنۇلغان . ئۇلاردىن :

ئېيتقىنكى ، ئۇ بولسا بىر ئاللاھتۇر . ..

سىلەرنىڭ ئىلاھىڭلار بىر ئىلاھتۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر؛ ئۇ ناھايىتى شەپقەتلىكتۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر . [بەقەرە(ئىنەك) : 163]

الله ئۆچ ئىلاھنىڭ بىرىدۇر، دېگۈچىلەر شەكسىز كاپىر بولدى. بىر ئىلاھتىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقتۇر. ئەگەر ئۇلار ئېيتقۇاتقان سۆزلىرىدىن قايتمىسا، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى كاپىر بولغانلار (دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە) قاتتىق ئازابقا قالىدۇ. [مائىدە (داستىخان) : 73]

بۇ مەنىدىكى ئايەتلەر ناھايىتى كۆپ .

سەھىيھۇل بۇخارىي(7372) ، مۇسلىم(19) دا نەقىل قىلىنىدىكى ، ئىبنۇ ئەببىاس مۇنداق دېگەن : " پەيغەمبەر(ئاللاھنىڭ تەرىپلىشى ۋە ئامانلىق ئۇنىڭغا بولسۇن) مۇئاز بىن جەبەلنى يەمەنگە ئەۋەتكەندە ، ئۇ ئۇنىڭغا مۇنداق دېدى : سەن كىتاب كىشىلىرىدىن بولغان بىر خەلقنىڭ قېشىغا بارغىلىۋاتسەن . شۇڭا سېنىڭ ئۇلارنى چاقىرىدىغان بىرىنچى نىمە ئاللاھنىڭ بىر

ئىكەنلىكىگە ئىشىنىش بولسۇن . ئەگەر ئۇلار ئۇنى ئۇنى تونۇسا ، ئۇلارغا: ئاللاھنىڭ بىر كىچە-كۈندۈزدە ئۇلارغا بەش نامازنى پەرز قىلغانلىقىنى ئېيتقىن . ئەگەر ئۇلار ناماز ئوقۇسا ، ئۇنداقتا ئاللاھنىڭ ئۇلارنىڭ مال-مۈلكىدە زاكاتنى پەرز قىلغانلىقىنى ، بايلىرىدىن ئىلىنىپ كەمبەغەللىرىگە بېرىلىدىغانلىقىنى ئېيتقىن . ئەگەر ئۇلار بۇنىڭغا قوشۇلسا ، ئۇلاردىن ئالغىن . بىراق كىشىلەرنىڭ ئەڭ ياخشى مىلىدىن نېرى بولغىن .

سەھىيە مۇسلىمدا (16) ئىبنۇ ئۇمەردىن نەقىل قىلىنىدىكى ، پەيغەمبەر(ئاللاھنىڭ تەرىپىلىشى ۋە ئامانلىق ئۇنىڭغا بولسۇن) مۇنداق دېگەن : ئىسلام بەش نەرسە ئۈستىگە قۇرۇلغان : ئاللاھنىڭ بىرلىكىگە ئىشىنىش ، پەرز نامازنى ئادا قىلىش ، زاكات بېرىش ، روزا تۇتۇش ۋە ھەج . بۇ بارلىق تېكىستلەردىكى تەۋھىيدتىن مەقسەت –(بىر ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوق ، مۇھەممەد ئاللاھنىڭ ئەلچىسى) گۇۋاھلىق سۆزىنى ئەملگە ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت ، ئۇ بولسا ئاللاھ پەيغەمبىرى مۇھەممەد (ئاللاھنىڭ تەرىپلىشى ۋە ئامانلىق ئۇنىڭغا بولسۇن) بىلەن ئەۋەتكەن ئىسلام دىنىنىڭ ھەقىقىتى بولۇپ ، قۇرئان ۋە ھەدىيسلەردە بۇ سۆزلەر ۋە ئاتالغۇلار كەلگەن . مۇئازدىن نەقىل قىلىنغان يۇقارقى ھەدىيسنىڭ بەزى نەقىللىرىدە : سەن ئەھلى كىتابتىن بولغان خەلقنىڭ قېشىغا كىلىسەن ، شۇڭا سەن ئۇلارنىڭ قېشىغا كەلگەندە ، ئۇلارنى ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوقلۇقى ۋە مۇھەممەد ئاللاھنىڭ ئەلچىسى ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىشكە چاقىرغىن . [بۇخارىي نەقىل قىلغان ، 1496]

ئىبنۇ ئۇمەرنىڭ يەنە بىر ھەدىيسىدە دېيلىدۇكى ، پەيغەمبەر(ئاللاھنىڭ تەرىپلىشى ۋە ئامانلىق ئۇنىڭغا بولسۇن) مۇنداق دېگەن : ئىسلام بەش نەرسىنىڭ ئۈستىگە قۇرۇلغان : ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوق ،ۋە مۇھەممەد ئاللاھنىڭ بەندىسى ۋە ئەلچىسى دەپ گۇۋاھلىق بېرىش . [ئۇنى مۇسلىم نەقىل قىلغان ، 16]

بۇ بولسا تەۋھىيدنىڭ بىر ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوق ،ۋە مۇھەممەد ئاللاھنىڭ بەندىسى ۋە ئەلچىسى دەپ گۇۋاھلىق بېرىش سۆزىنىڭ ماھىيتى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ . ھەمدە بۇ بولسا ئاللاھ ئىنسان ۋە جىنىنىڭ ھەر ئىككىلىسىگە پەيغەمبىرى بىلەن ئەۋەتكەن ئىسلام . ھەمدە ئاللاھ ھېچكىمدىن ئۇنىڭدىن غەيرى دىنغا رازى بولمايدۇ .

ئاللاھ مۇنداق دېگەن : ھەقىقەتەن ، ئاللاھنىڭ نەزىرىدىكى دىن بولسا ئىسلام . [ئال ئىمران(ئىمران ئائىلىسى) : 19]

كىمكى ئىسلام (دىنىدىن) غەيرىي دىننى تىلەيدىكەن، ھەرگىز ئۇ (يەنى ئۇنىڭ دىنى) قوبۇل قىلىنمايدۇ، ئۇ ئاخىرەتتە زىيان تارتقۇچىدۇر [ئال ئىمران(ئىمران ئائىلىسى) : 85]

بۇ چۈشىنىشلىك بولغان بولسا ، يەنە شۇنىڭغا دىققەت قىلىش كىرەككى ، ئالىملار تەۋھىدنى ئۈچ تۈرگە ئايرىدى . ئۇلار : تەۋھىيد رەبۇبىيە (پەرۋەردىگارلىقتىكى بىرلىك) ، تەۋھىيد ئۇلۇھىيە (ئىلاھلىقتىكى بىرلىك) ، ۋە تەۋھىيد ئەسما ۋە سىفات (ئىسىم ۋە سۈپەتلەردىكى بىرلىك)

پەرۋەردىگارلىقتىكى بىرلىك : ئاللاھ يارىتىش ، ھۆكۈمرانلىق ، باشقۇرۇش ، ھاياتلىق بېرىش ۋە جان ئىلىشقا ئوخشاش ۋە باشقا ئىش-ھەرىكەتلىرىدە بىر ۋە يالغۇز دەپ ئىشىنىش .

بۇ تەۋھىيدنىڭ كىتاب ۋە سۈننەتتىكى دەلىللىرى ناھايىتى كۆپ . ئۇنىڭ بىر قىسمىنى بىلىش ئۈچۈن 13532 ـ سۇئالغا قارا . كىمكى ئاللاھتىن باشقا ياراتقۇچى بار ياكى ئاللاھتىن باشقا بۇ كائىناتنى تىزگىنلەپ تۇرىدىغان ، ۋە ئۇنىڭ ئىشلىرىنى ئورۇنلاشتۇرىدىغان ھۆكۈمران بار دىسە ، تەۋھىيدنىڭ بۇ تەرىپىنى ئىنكار قىلغان ، ھەمدە ئاللاھنى ئىنكار قىلغان بولىدۇ .

بۇرۇنقى كاپىرلار تەۋھىدنىڭ بۇ تەرىپىنى ئومۇمەن قوبۇل قىلغان ، گەرچە ئۇلار ئۇنىڭ بىر قىسىم تەپسىلاتلىرىدا باشقىچە بولسىمۇ . ئۇلارنىڭ بۇنى ئىقرار قىلغانلىقى ھەقتىكى ئىسپاتلار قۇرئاننىڭ بىر نەچچە ئايەتلىرىدە تېپىلىدۇ :

« ئەگەر سەن ئۇلاردىن: ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى كىم ياراتتى، كۈننى ۋە ئاينى كىم (بەندىلەرنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن) بويسۇندۇردى؟ دەپ سورىساڭ، ئۇلار چوقۇم: الله دەپ جاۋاب بېرىدۇ، ئۇلار قانداقمۇ (الله نىڭ ئىبادىتىدىن) باش تارتىدۇ! . »

[ئەنكەبۇت(ئۆمۈچۈك) : 61]

« ئەگەر سەن ئۇلاردىن: بۇلۇتتىن يامغۇر سۈيىنى چۈشۈرۈپ ئۇنىڭ بىلەن ئۆلگەن زېمىننى تىرىلدۈرگەن كىم؟ دەپ سورىساڭ، ئۇلار چوقۇم الله دەپ جاۋاپ بېرىدۇ. ئېيتقىنكى، (سىلەرگە قارشى پاكىتلار بار بولغانلىقتىن) جىمى ھەمدۇسانا الله غا خاستۇر، بەلكى ئۇلارنىڭ تولىسى (بۇ سۆزلىرىدىكى زىددىيەتنى) چۈشەنمەيدۇ .»

[ئەنكەبۇت(ئۆمۈچۈك) : 63]

ئەگەر سەن ئۇلاردىن ئۇلارنى كىم خالىق ئەتكەنلىكىنى سورىساڭ، ئۇلار چوقۇم؟ الله دەيدۇ، ئۇلار قانداقمۇ (الله غا ئىبادەت قىلىشتىن بۇتلارغا ئىبادەت قىلىشقا) بۇرۇلۇپ كېتىدۇ .» [زۇخرۇف(ئالتۇن بىزەكلەر) : 87]

بۇ ئايەتلەردە ئاللاھ شۇنى بايان قىلىدۇكى ، كاپىرلار ئۇنىڭ ياراتقۇچى ، پادىشاھ ، ۋە تىزگىنلەپ تۇرغۇچى ئىكەنلىكىنى ئىقرار قىلىدۇ . بىراق شۇنداقتىمۇ ، ئۇلار يالغۇز ئۇنىڭغىلا ئىبادەت قىلمايدۇ . بۇ ئۇلارنىڭ زۇلۇمىنىڭ كاتتىلىقى ، يالغانچىلىقىنىڭ قاتتىقلىقىنى ، ھەمدە ئۇلارنىڭ ئەقىل-ئىدراكىنىڭ ئاجىزلىقىنى كۆرسىتىدۇ .

شۇڭلاشقا ، كىمكى بۇ تەۋھىدنى ھەقىقەتەن ئىتراپ قىلسا ، ئۇ ھەم جەزمەن ئاللاھنىڭ ئىلاھلىقتىكى بىرلىكلىكىنى ئىتراپ قىلىشى كېرەك .

ئىلاھلىقتىكى بىرلىك : بۇ بولسا سۆز بولسۇن، ئىش-ھەرىكەت بولسۇن ئىچكى ۋە تاشقى بارلىق ئىبادەتلەرنى يالغۇز ئاللاھقىلا بېغىشلاشنى ، ھەمدە ئاللاھتىن باشقا ھەرقانداق نەمىگە ،ئۇنىڭ كىم بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر ئىبادەت قىلماسلىقنى كۆرسىتىدۇ . ئاللاھ مۇنداق دېگەن : پەرۋەردىگارىڭ پەقەت ئۇنىڭغىلا ئىبادەت قىلىشىڭغا ھۆكۈم قىلدى . [ئىسرا(كېچىدە سەيەر قىلىش) : 23]

ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار ھەمدە ئۇنىڭغا ھېچنېمىنى شېرىك قىلماڭلار .

[نىسا(ئايالار): 36]

ئۇنى بەندىنىڭ بارلىق ئىش-ھەرىكەتلىرىنى پەقەت ئاللاھقىلا بېغىشلاش دەپ تونۇش مۇمكىن .

ئۇنىڭ تەھىيد ئۇلۇھىييە(ئىلاھلىقتىكى بىرلىك) دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەپ ، ئۇ تەئەللۇھ لىلاھ سۆزىدىن شەكىللەنگەن . يەنى ئاللاھقا مۇھەببەت ۋە ئۇلۇغلاش بىلەن ئىبادەت قىلىش .

ئۇ يەنە تەۋھىد ئىبادەت دەپمۇ ئاتىلىدۇ ، چۈنكى بەندە ئاللاھقا ئۇ بۇيرىغانىنى قىلىش ، ئۇ چەكلىگەندىن ساقلىنىش ئارقىلىق ئىبادەت قىلىدۇ .

ئۇ يەنە تەلەپ ، مەقسەت ۋە ئىرادىدىكى بىرلىك دەپمۇ ئاتىلىدۇ . چۈنكى بەندە پەقەت پاك ئاللاھنىڭ يۈزىنىلا (رازىلىقىنىلا) ئىزدەيدۇ ، مەقسەت قىلىدۇ ۋە ئىرادە قىلىدۇ-دە ، ئاللاھقا دىنىنى ساپ ئۇنىڭغىلا قىلغان ھالدا ئىبادەت قىلىدۇ .

مانا بۇ تۈر بولسا ئىنسانلار ئۇ ھەقتە ئىزىپ كىتىۋاتقان ھەمدە ئۇ سەۋەپلىك پەيغەمبەرلەر ئەۋەتىلگەن ، كىتابلار چۈشۈرۈلگەن تەۋھىيد . مانا مۇشۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئالەم يارىتىلغان ۋە قانۇن-شەرىئەتلەر بىكىتىلگەن ، ھەمدە ئۇ ھەقتە پەيغەمبەرلەر ۋە ئۇلارنىڭ خەلىقلىرى ئوتتۇرىسىدا بەس-مۇنازىرىلەر پەيدا بولغان . شۇنىڭ بىلەن ، كاجلار ھالاك بولغان ۋە ئىشەنگۈچىلەر قۇتقۇزۇلغان .

كىمكى بۇ تەۋھىيد ھەققىدە ئازىدىكەن ، مەسىلەن ، ئىبادەتنىڭ بىر قىسمىنى ئاللاھتىن باشقا بىرىگە بىغىشلايدىكەن ، ئۇنداقتا ئۇ ئىسلام چىگىرىسىدىن چىقىپ كەتكەن ھەمدە توغرا ئىتىقادتىن يىراقلاشقان بولىدۇ . ئاللاھتىن سالامەتلىكنى سورايمىز .

ئىسىملار ۋە سۈپەتلەر تەۋھىيدىگە كەلسەك : ئاللاھنىڭ ئىسىملىرى ۋە سۈپەتلىرىنى ئىتراپ قىلىش ۋە ئۇنىڭغىلا مەنسۇپ قىلىش ، ھەمدە ئۇنىڭ ئىسىملىرى ۋە سۈپەتلىرىدە ئۇنىڭغا ئوخشايدىغان ھېچكىم يوق دەپ ئىشىنىش .

بۇ تەۋھىيد ئىككى پىرىنسىپنى ئاساس قىلىدۇ :

بىرىنچى : مۇقەررەرلەشتۈرۈش : يەنى ئاللاھ ئۆز كىتابىدا ئۆزىگە مۇقەررەرلەشتۈرگەن ياكى پەيغەمبىرى (ئاللاھنىڭ تەرىپلىشى ۋە ئامانلىق ئۇنىڭغا بولسۇن) ئۇنىڭغا مۇقەررەرلەشتۈرگەن گۈزەل ئىسىملار ۋە يۈكسەك سۈپەتلەرنى ئاللاھنىڭ سەلتەنىتى ۋە ئۇلۇغلىقىغا لايىق دەرىجىدە بۇرمىلىماستىن ، مەنىلىرىنى ئۆزگەرتمەستىن ، ئۇلارنىڭ ھەقىقىتىنى ئىنكار قىلماستىن ياكى ئۇلارنىڭ قانداقلىقىنى مۇزاكىرە قىلماستىن مۇقەررەرلەشتۈرۈش .

ئىككىنچى : ئىنكار قىلىش : يەنى ئاللاھتا ھەرقانداق ئەيىپ-نۇقسانىنىڭ بارلىقىنى ئىنكار قىلىش ھەمدە ئاللاھ ئۆزى ھەققىدە ئىنكار قىلغان كەمچىلىك سۈپەتلىرىنى ئىنكار قىلىش . بۇنىڭ دەلىلى : ئۇنىڭغا ئوخشايدىغان ھېچنەرسە يوق . ھەمدە ئۇ ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچى ، كۆرۈپ تۇرغۇچى . شۇڭلاشقا ئۇ ئۆزىدە مەخلۇقاتلىرى بىلەن ھەرقانداق ئوخشاشلىقنىڭ بارلىقىنى ئىنكار قىلدى . ھەمدە ئۇنىڭ ئۆزىگە لايىق دەرىجىدە مۇكەممەل سۈپەتلەرگە ئىگە ئىكەنلىكىنى مۇقەررەرلەشتۈردى . ئۇ ھەممە ئەيىپ-نۇقساندىن پاكتۇر .

[(الحجة في بيان المحجة 1 / 305) و (لوامع الأنوار البهية 1 / 57)] كە قاراڭ .